

Кичкайло Олександра,
ННЦ «Інститут аграрної економіки»

Kychkailo Oleksandra, National Scientific Center, "Institute of Agrarian
Economics, <https://orcid.org/0009-0001-8152-8362>

ІНКЛЮЗИВНІ ТА ЕКСТРАКТИВНІ ІНСТИТУТИ СІЛЬСЬКОГО РОЗВИТКУ INCLUSIVE AND EXTRACTIVE INSTITUTIONS OF RURAL DEVELOPMENT

Кичкайло О. Інклюзивні та екстрактивні інститути сільського розвитку. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2026. Том 11. № 2. С. 65 – 72.

Kychkailo O. Inclusive and extractive institutions of rural development. *Ukrainian Journal of Applied Economics and Technology*. 2026. Volume 11. № 2. pp. 65 – 72.

У статті досліджено сутність, особливості функціонування та роль інклюзивних і екстрактивних інститутів у розвитку сільських територій України в умовах децентралізації та соціально-економічної трансформації. Обґрунтовано, що інституційне середовище є визначальним чинником формування траєкторії сільського розвитку, оскільки саме воно визначає доступ населення до ресурсів, можливість участі в ухваленні рішень, рівень соціальної згуртованості та якість життя в сільських громадах. Проаналізовано структуру сільських територіальних громад України та їхню фінансову спроможність, що дало змогу встановити залежність інклюзивного розвитку від ефективності управління бюджетними ресурсами. Визначено, що за наявності достатніх фінансових надходжень без належних інституційних механізмів участі та підвітності неможливо досягти стабільних інклюзивних результатів. Особливу увагу приділено порівняльній характеристиці інклюзивних і екстрактивних інститутів сільського розвитку, розкрито їхні ключові ознаки, механізми впливу та соціально-економічні наслідки для сільських громад. Доведено, що інклюзивні інститути сприяють залученню широкого кола мешканців до процесів управління, забезпечують прозорість розподілу ресурсів, підтримують розвиток малого підприємництва, кооперації та людського капіталу. Натомість екстрактивні інститути обмежують доступ до ресурсів, концентрують владу у вузькому колі акторів, посилюють соціальну нерівність і стримують довгостроковий розвиток сільських територій. На основі аналізу української практики показано, що домінування екстрактивних інституційних практик залишається однією з ключових загроз для сталого сільського розвитку. Зроблено висновок, що формування інклюзивної моделі розвитку сільських територій потребує цілеспрямованої трансформації інституційного середовища на засадах участі, прозорості, підвітності та соціальної справедливості. Результати дослідження можуть бути використані у процесі формування державної та регіональної політики розвитку сільських територій, а також у подальших наукових розвідках проблем інституційного забезпечення інклюзивного розвитку.

Ключові слова: інклюзивні інститути, екстрактивні інститути, інклюзивний розвиток, сільський розвиток, децентралізація, інституційне середовище, місцеве самоврядування.

The article examines the essence, functioning, and role of inclusive and extractive institutions in the development of rural areas of Ukraine in the context of decentralization and socio-economic transformation. It is argued that the institutional environment is a determining factor in shaping the trajectory of rural development, as it determines the population's access to resources, opportunities for participation in decision-making, the level of social cohesion, and the quality of life in rural communities. The structure of rural territorial communities in Ukraine and their financial capacity is analyzed, which made it possible to establish the dependence of inclusive development on the effective management of budgetary resources. It is determined that, even with sufficient financial resources, it is impossible to achieve sustainable, inclusive results without proper institutional mechanisms for participation and accountability. Attention is paid to the comparative characteristics of inclusive and extractive institutions of rural development, revealing their key features, mechanisms of influence, and socio-economic consequences for rural communities. It has been proven that inclusive institutions promote the involvement of a wide range of residents in management processes, ensure transparency in resource allocation, and support the development of small businesses, cooperation, and human capital. Extractive institutions, on the other hand, restrict access to resources, concentrate power in the hands of a narrow circle of actors, exacerbate social inequality, and hinder the long-term development of rural areas. An analysis of Ukrainian practices shows that the dominance of extractive institutional practices remains a key threat to sustainable rural development. It is concluded that the formation of an inclusive model of rural development requires a targeted transformation of the institutional environment based on participation, transparency, accountability, and social justice. The results of the study can inform the development of state and regional policies for rural development, as well as further scientific research on the challenges of institutional support for inclusive development.

Keywords: inclusive institutions, extractive institutions, inclusive development, rural development, decentralization, institutional environment, local self-government.

Вступ

У сучасних умовах трансформації соціально-економічного простору України, зумовленої процесами децентралізації, реформування місцевого самоврядування та необхідністю забезпечення сталого розвитку територій, особливою актуальністю набуває проблема функціонування інституційного середовища сільського розвитку. Саме інститути – формальні й неформальні правила, норми та механізми взаємодії – визначають доступ сільського населення до ресурсів, участь у прийнятті рішень і можливості реалізації соціально-економічного потенціалу громад.

Попри розширення повноважень територіальних громад, на практиці розвиток сільських територій залишається нерівномірним і часто супроводжується збереженням екстрактивних інституційних практик, що обмежують участь населення, сприяють концентрації ресурсів у руках окремих груп та відтворюють соціально-економічну нерівність. Водночас інклюзивні інститути, орієнтовані на залучення широкого кола мешканців до управління, прозорості і підвітності влади, досі не набули достатнього поширення або функціонують фрагментарно, що зумовлює суперечність між задекларованими цілями сталого й інклюзивного розвитку села та реальною інституційною практикою на місцевому рівні. З огляду на це, постає наукова проблема ідентифікації та системного аналізу інклюзивних і екстрактивних інститутів сільського розвитку, визначення їхніх характерних ознак, механізмів впливу на соціально-економічні процеси та наслідків для якості життя сільського населення. Важливим науковим завданням є також поглиблення теоретичних підходів до розмежування цих типів інститутів у контексті українських реалій, де формальні зміни часто не супроводжуються відповідною трансформацією управлінської культури та ціннісних орієнтирів.

Практичне значення поставленої проблеми полягає у необхідності формування ефективної державної та регіональної політики розвитку сільських територій, спрямованої на подолання екстрактивних практик і підтримку інклюзивних інституцій. Результати такого аналізу можуть бути використані для вдосконалення механізмів місцевого самоврядування, підвищення прозорості бюджетних процесів, розвитку громадської участі, підтримки малого підприємництва та кооперації в сільській місцевості. Отже, дослідження інклюзивних та

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons CC-BY 4.0

© Кичкайло Олександра, 2026

екстрактивних інститутів сільського розвитку є важливим як з позицій розвитку економічної науки, так і з точки зору розв'язання практичних завдань сталого, справедливого та соціально орієнтованого розвитку українського села.

Аналіз наукових праць з дослідження інклюзивних та екстрактивних інститутів сільського розвитку доцільно розпочати з аналізу сутності поняття інклюзивного сільського розвитку, трактування якого наведено в табл. 1.

У процесі аналізу трактувань сутності інклюзивного сільського розвитку (табл. 1), запропонованих різними авторами, можна виокремити кілька основних концептуальних підходів, які розкривають багатомірність і складність цього явища. Усі автори сходяться в тому, що інклюзивність сільського розвитку має охоплювати не лише економічну складову, а й соціальні, просторові, інституційні й екологічні аспекти.

Таблиця 1. Характеристика сутності поняття «інклюзивний сільський розвиток» у наукових дослідженнях

Автор	Трактування
Алі І., Сан Х. [1]	Інклюзивне зростання вимірюється не лише економічними показниками, а й здатністю економіки створювати робочі місця та зменшувати бідність, особливо в сільських регіонах.
Косидовський В. [2]	Інклюзивний розвиток пов'язаний із гармонізацією соціальної політики, зменшенням регіональних диспропорцій і підтримкою сільських громад.
Манцуров І.Г. [3]	Інклюзивний розвиток є засобом протидії глобальним викликам, забезпечуючи економічну, соціальну та екологічну безпеку сільських територій.
Хомюк Н. [4]	Інклюзивний сільський розвиток передбачає запровадження сучасних методів управління проектами для підвищення добробуту та залучення громадян до ухвалення рішень.
Бородіна О.М., Прокопа І.В. [5]	Інклюзивність у сільському розвитку визначається як поєднання соціального залучення, економічної активності та просторової рівноваги між громадами.
Павліха Н.В., Войчук М.В. [6]	Розвиток сільських територій має бути безпечним і сталим, з урахуванням просторової збалансованості та соціально-економічних пріоритетів.
Хомюк Н.Л., Скрипчук П.М. [7]	Інклюзивний сільський розвиток розглядається як соціо-еколого-економічна система, де пріоритетом є сталий розвиток громад та їх ресурсна самодостатність.

Джерело: систематизовано автором

Першу групу становлять автори, які роблять акцент на рівномірному економічному зростанні та усуненні бідності завдяки доступу до можливостей. Так, Алі І. та Сан Х. трактують інклюзивне зростання як процес, за якого доходи найбідніших верств населення зростають швидше, ніж загальна середня динаміка доходів [1]. Цей підхід є актуальним, оскільки акцент на «провідному» розвитку найвразливіших груп дозволяє не лише вирівнювати стартові умови, а й запобігати маргіналізації. Косидовський В. доповнює цю логіку, описуючи реалізацію інклюзивного підходу в країнах Центрально-Східної Європи як спробу забезпечити рівний доступ до публічних благ на рівні територій [2], що особливо цінно в контексті України, де просторовий дисбаланс мають глибокі історичні корені.

Іншу групу складають дослідники, які акцентують увагу на багаторівневій взаємодії інституцій та потребі гармонізації просторового і соціального розвитку. Манцуров І.Г. розглядає інклюзивний розвиток як інструмент протидії глобальним викликам через переосмислення ролі державної політики в сільській місцевості [3]. Така позиція є логічною для українських реалій, де держава покликана не лише сприяти, а й гарантувати базовий рівень інфраструктури та соціальних благ. Так само Бородіна О.М. і Прокопа І.В. акцентують на селоцентричному характері інклюзивності, коли ініціативи йдуть не згори вниз, а з місцевих рівнів управління, тобто – «від села для села» [5]. Цей підхід видається надзвичайно перспективним у межах децентралізаційної політики.

Окремий інтерес становить екологічно-просторовий підхід до інклюзивного розвитку, представниками якого є Павліха Н.В. та Войчук М.В. Вони розробляють концептуальні засади безпеки сталого просторового розвитку, покликани гармонізувати територіальні, соціальні та екологічні аспекти в одній стратегії [6]. Їхня увага до простору як складової справедливого розвитку особливо актуальна в умовах урбанізації, коли село ризикує втратити не лише людей, а й ресурсну автономію. Подібну ідею розвивають Хомюк Н.Л. і Скрипчук П.М., які пропонують інтегровану модель соціо-еколого-економічного розвитку громад, що підкреслює цілісність підходу до трансформації сільських територій [7].

Нарешті, управлінсько-практичний напрям представляє Хомюк Н., яка пропонує адаптацію сучасних методів управління проектами для реалізації інклюзивного сільського розвитку [30]. Цей підхід дозволяє перевести ідеї на рівень конкретних дій, що особливо важливо в умовах обмеженого фінансування та високих очікувань від місцевої влади. Саме поєднання стратегічного мислення з проектною реалізацією дає змогу досягти практичної ефективності.

Отже, трактування сутності інклюзивного сільського розвитку можна згрупувати в чотири основні напрями – економічний [1; 2], інституційно-просторовий [3; 5], соціо-еколого-економічний [6; 7] та управлінсько-проектний [4]. Щодо авторського підходу, я поєдную ці підходи, наголошуючи на тому, що інклюзивний сільський розвиток – це не лише процес зростання, а стратегічний перехід до моделі справедливого, збалансованого, відкритого й самодостатнього сільського життя.

Попри значну увагу науковців і практиків до проблем децентралізації, розвитку територіальних громад та модернізації сільських територій, у вітчизняних дослідженнях і досі залишаються невирішеними низка важливих аспектів інклюзивного сільського розвитку. Насамперед недостатньо системно розкрито взаємозв'язок між фінансовою спроможністю сільських територіальних громад і якістю інституційного середовища, яке визначає можливості реальної участі населення в процесах управління й розподілу ресурсів. У більшості праць фінансові питання розглядаються відокремлено від інституційних механізмів, що унеможливує комплексну оцінку здатності громад забезпечувати інклюзивний розвиток.

Крім того, у науковому дискурсі обмежено представлений порівняльний аналіз інклюзивних та екстрактивних інститутів саме в контексті сільських територій України. Хоча поняття інклюзивності широко використовується у загальноекономічних і регіональних дослідженнях, практичні прояви екстрактивних інституцій на локальному рівні, їх вплив на соціальну згуртованість, доступ до ресурсів, участь вразливих груп та довгострокову життєздатність сільських громад залишаються фрагментарно висвітленими. Особливо недостатньо уваги приділяється аналізу того, як формальні та неформальні інституційні практики можуть відтворювати соціально-економічну нерівність навіть за умов децентралізації.

Невирішеним також залишається питання ідентифікації конкретних інституційних механізмів, які здатні трансформувати надані громадам фінансові та управлінські повноваження у реальні інклюзивні результати – підвищення якості життя, залучення громадян до прийняття рішень, розвитку людського капіталу та зменшення територіальних диспропорцій. Бракує узагальнених підходів до оцінювання ефективності чинних програм і ініціатив

з точки зору їх здатності протидіяти екстрактивним практикам та формувати інклюзивну модель розвитку сільських територій. Саме ці невіршені аспекти – поєднання фінансової спроможності з інституційною інклюзивністю, системне зіставлення інклюзивних і екстрактивних інститутів та аналіз їх впливу на розвиток сільських громад зумовлюють необхідність подальших досліджень і визначають проблемне поле цієї статті.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження сутності, особливостей функціонування та впливу інклюзивних і екстрактивних інститутів на розвиток сільських територій України, а також визначення їх ролі у формуванні умов для сталого, соціально справедливого та економічно ефективного розвитку сільських громад в умовах децентралізації.

Виклад основного матеріалу дослідження

Особливої актуальності набуває інклюзивний розвиток у контексті децентралізації, що відбувається в Україні. Реформа місцевого самоврядування активізувала створення територіальних громад, значна частина з яких – сільських або селищних. За останніми даними, частка сільських громад становить понад 42 %, що є найвищим показником серед типів громад [8]. Це свідчить про те, що ефективність реалізації національних стратегій розвитку залежить від того, наскільки інклюзивними будуть саме сільські громади – чи будуть вони спроможними інтегрувати інтереси різних груп населення, залучити місцеві ресурси, активізувати громадську участь і забезпечити соціальну згуртованість.

Однією з ключових передумов формування інклюзивного середовища в сільських громадах України є належний рівень їхньої фінансової спроможності. Нині основну частку надходжень становить податок на доходи фізичних осіб, який формує понад третину всіх фінансових ресурсів громад – близько 35 %. На другому місці – єдиний податок із часткою 17 %, далі йдуть податок на майно та податок на прибуток – 13 % та 12 % відповідно [9]. Така структура свідчить про значну залежність сільських громад від базових податкових надходжень, що, з одного боку, забезпечує певну стабільність, а з іншого – вимагає ефективного управління наявними ресурсами.

У контексті інклюзивного розвитку це означає, що пріоритетом бюджетної політики має стати цільове спрямування коштів на створення рівних умов для всіх мешканців громад. Насамперед йдеться про інвестиції в соціальну та транспортну інфраструктуру, доступ до медичних, освітніх і культурних послуг, а також розвиток людського капіталу. Важливо не лише наближати якість життя у селах до рівня міських територій, а й створювати умови для самореалізації, зайнятості та підприємницької активності на місцях. У такий спосіб можна забезпечити не лише фінансову стійкість сільських громад, а й поступовий перехід до інклюзивної моделі розвитку.

Таким чином, інклюзивний розвиток сільських територій – це не лише напрям модернізації периферійних регіонів, а й основа для вирішення широкого спектра проблем: від соціальної нерівності до просторових диспропорцій. У межах цього підходу зростає значення участі громадян, інституційної підтримки держави, міжсекторальної співпраці та екосистемного мислення. Саме ці чинники забезпечують не лише тимчасовий успіх проєктів, а й тривалу життєздатність сільських громад в умовах глобальних викликів.

У сучасних умовах трансформації соціально-економічного простору України особливої актуальності набуває питання формування ефективного інституційного середовища для забезпечення інклюзивного сільського розвитку. Від якості та характеру інститутів залежить не лише ефективність політики, а й рівень соціальної справедливості, доступу до ресурсів і можливостей для всіх учасників сільського життя. У цьому контексті особливо важливо відмежовувати інклюзивні інститути, що сприяють залученню, участі та розширенню можливостей сільського населення, від екстрактивних, які, навпаки, обмежують доступ до ресурсів і концентрують владу в руках окремих груп. З огляду на це, далі представлено порівняльну характеристику інклюзивних та екстрактивних інститутів сільського розвитку, що дозволяє краще зрозуміти, які саме механізми сприяють або, навпаки, гальмують поступ до сталого, справедливого й ефективного розвитку сільських територій.

У табл. 2 Наведено характеристику інклюзивних інститутів сільського розвитку.

Таблиця 2. Інклюзивні інститути сільського розвитку

Назва інституту	Характеристика
Громадські обговорення та участь у плануванні	Забезпечують участь мешканців у прийнятті рішень щодо розвитку громади
Прозорий розподіл бюджету	Гарантує справедливе й підзвітне використання публічних коштів
Кооперативні форми господарювання	Сприяють об'єднанню ресурсів селян і підвищенню їхньої економічної спроможності
Програми підтримки малих виробників	Забезпечують рівний доступ до фінансів, ринків та навчання
Гендерно чутливі практики	Стимулюють участь жінок у громадському та економічному житті
Електронне врядування	Підвищує доступність послуг та знижує ризики корупції
Механізми соціального діалогу	Забезпечують комунікацію між владою, бізнесом і громадськістю

Джерело: [10]

Інституційне середовище є одним із ключових чинників, що визначають траєкторію інклюзивного розвитку сільських територій. Його якість безпосередньо впливає на здатність громад мобілізувати ресурси, залучити мешканців до ухвалення рішень, забезпечувати справедливий розподіл благ та формувати середовище для довгострокового зростання. На основі табл. 2. можна зробити висновок, що інклюзивні інститути функціонують як механізми соціальної інтеграції, зменшення нерівності та розширення можливостей для участі всіх членів сільського суспільства.

Зокрема, наявність громадських обговорень і відкритих механізмів планування дозволяє населенню не лише контролювати, а й впливати на вектор розвитку своєї території, що в підсумку сприяє формуванню довіри до влади, активізації громадянського суспільства та підвищенню легітимності прийнятих рішень. Прозорість у розподілі бюджету, розвиток електронного врядування та підтримка соціального діалогу гарантують, що ресурси використовуються ефективно та з урахуванням потреб громади. Водночас підтримка кооперативів і дрібного підприємництва сприяє подоланню бідності та створенню робочих місць у сільській місцевості. Не менш важливим є запровадження гендерно-чутливих практик, які дають можливість жінкам брати активну участь у господарському житті, що особливо актуально для сільських громад, де гендерна нерівність відчутна.

Проте для повного розуміння проблематики інституційного забезпечення розвитку варто також звернути увагу на іншу сторону – функціонування екстрактивних інститутів, що представлено в табл. 3.

Слід зазначити, що екстрактивні інститути, на відміну від інклюзивних, мають обмежувальний характер і призводять до концентрації ресурсів, влади та можливостей у руках вузького кола акторів. Аналіз другої таблиці

свідчить, що такі інститути гальмують соціальну мобільність, виключають вразливі групи з процесу ухвалення рішень і поглиблюють соціально-економічну нерівність. Зокрема, монополізація ресурсів та орієнтація на великі агропромислові підприємства позбавляють дрібних виробників шансів на конкуренцію й самореалізацію. Відсутність підзвітності та прозорості в розподілі бюджетних коштів створює умови для корупції, а формальна участь громадян у процесах планування не має реального впливу на зміст ухвалюваних рішень. Особливо небезпечними є явища дискримінації жінок, ігнорування потреб молоді та етнічних меншин, що перетворюють сільські громади на простори соціального виключення.

Таблиця 3. Екстрактивні інститути сільського розвитку

Назва інституту	Характеристика
Монополізація ресурсів	Обмежує доступ до землі, води, фінансів окремими привілейованими групами
Непрозора система розподілу коштів	Створює корупційні ризики та виключає мешканців із процесу ухвалення рішень
Відсутність механізмів підзвітності	Дозволяє владним структурам діяти без зворотного зв'язку з громадою
Орієнтація на великі агрохолдинги	Знецінює роль дрібних фермерів та зменшує економічну диверсифікацію
Гендерна дискримінація	Обмежує участь жінок у господарській, політичній та соціальній діяльності
Ігнорування потреб молоді	Стимулює розвиток людського капіталу й сприяє міграції
Формальний характер громадської участі	Створює ілюзію залучення населення без реального впливу на рішення

Джерело: [11]

Зіставлення обох типів інститутів дозволяє зробити висновок, що вибір між інклюзивною та екстрактивною моделлю є не просто технічним рішенням, а визначальним фактором, який формує майбутнє сільських територій. Інклюзивні інститути створюють передумови для демократизації села, забезпечення соціальної справедливості, підвищення добробуту та реалізації людського потенціалу. Екстрактивні ж – відтворюють відсталість, закріплюють патерналістські відносини та сприяють зростанню соціальної напруги.

Саме тому, на нашу думку, подолання домінування екстрактивних практик в українському сільському середовищі має стати стратегічним пріоритетом державної політики. Лише через підтримку інклюзивних інституцій можна сформувати таке село, де кожен має рівні права на доступ до ресурсів, участь у прийнятті рішень та можливість покращити своє життя. Це вимагає не лише формальних змін, а насамперед трансформації цінностей, зміни управлінської культури та переходу до нової моделі взаємодії між державою, громадою та бізнесом.

Наступним пропонується навести характеристику інклюзивних та екстрактивних інститутів сільського розвитку в Україні (табл. 4).

Таблиця 4. Характеристика інклюзивних та екстрактивних інститутів сільського розвитку в Україні

Тип інституту	Назва інституту (ініціативи)	Характеристика
Інклюзивний	Програма «DOBRE» (USAID)	Підвищення спроможності громад до самоврядування, участі та прозорості.
Інклюзивний	Бюджет участі в ОТГ	Механізм прямої демократії через залучення мешканців до розподілу бюджету.
Інклюзивний	Кооперативний рух у сфері агровиробництва	Забезпечення доступу дрібних виробників до ринку, підвищення економічної взаємодії.
Інклюзивний	Програма «Спроможна школа для кращих результатів»	Інвестування в освітню інфраструктуру сільських шкіл.
Екстрактивний	Схеми монопольного орендування землі великими агрохолдингами	Концентрація земельних ресурсів в руках кількох суб'єктів без участі місцевих мешканців.
Екстрактивний	Формальне домінування старост без механізмів звітності	Обмеження можливостей громадського контролю над представниками влади на місцях.
Екстрактивний	Закритість ухвалення рішень у місцевих радах	Недостатня прозорість у процесах прийняття рішень на рівні громад.
Екстрактивний	Нерівний доступ до дотацій Мінагрополітики для малих фермерів	Нерівномірне розподілення фінансової підтримки, пріоритет аграрних гігантів.

Джерело: [12–16]

Отож табл. 4 дозволяє глибше зрозуміти механізми впливу на якість життя сільського населення через інституційну призму. Наведені приклади структуровано демонструють, як конкретні практики, програми чи організації можуть слугувати як каталізаторами позитивних змін, так і чинниками, що стримують сталий та справедливий розвиток.

Щодо інклюзивних інститутів, то до них віднесено, зокрема, програму «Децентралізація», яка створює умови для самоуправління територіальних громад, збільшуючи їхні повноваження й фінансову самостійність. Вона стимулює громади розпоряджатися ресурсами відповідно до власних потреб, що дозволяє гнучко реалізовувати локальні ініціативи. Сюди ж віднесено кооперативний рух, що активно відновлюється в українському селі, а сільськогосподарські кооперативи не лише підвищують економічну стійкість малих виробників, а й зміцнюють соціальні зв'язки. Також важливою є діяльність громадських рад при органах місцевого самоврядування, які забезпечують участь населення у прийнятті рішень. Залучення жінок до управлінських процесів та створення інклюзивних освітніх програм у сільській місцевості сприяє зменшенню дискримінації та розширенню можливостей для вразливих груп. Ці інститути демонструють потенціал до формування соціального капіталу, зменшення нерівностей і підвищення якості життя сільських жителів. Вони мають горизонтальну структуру взаємодії, засновану на довірі, участі та відкритості. Їхня ефективність безпосередньо залежить від активності громади та прозорості дій місцевої влади.

Натомість екстрактивні інститути, навпаки, обмежують розвиток села, адже функціонування агрохолдингів часто супроводжується концентрацією землі у руках великих підприємств, що витісняє дрібного виробника з ринку, призводить до екологічного виснаження ґрунтів і перешкоджає формуванню місцевої доданої вартості. До екстрактивних практик можна також віднести непрозорі механізми виділення земель, які часто супроводжуються корупційними схемами та позбавляють громади доступу до ресурсів. Існує проблема недоступності соціальної інфраструктури, зокрема, відсутності якісної медицини та освіти в окремих сільських громадах, що унеможливує повноцінну участь людей у суспільному житті. Ще одним прикладом є централізоване прийняття рішень на регіональному рівні без врахування потреб конкретних громад – така вертикальна модель управління відчужує сільське населення та обмежує його роль у формуванні місцевої політики.

Порівнюючи ці дві групи інститутів, можна зробити висновок, що саме якість інституційного середовища визначає траєкторію сільського розвитку – чи воно буде інклюзивним і сталим, чи продовжуватиме відтворювати соціальну та економічну нерівність. Інклюзивні інститути створюють простір для взаємодії, підзвітності та залучення всіх соціальних груп до процесів прийняття рішень, тоді як екстрактивні інститути орієнтовані на вигоду вузького кола бенефіціарів і знижують потенціал громад.

З авторської точки зору, ключовим завданням для України є поступове витіснення екстрактивних практик із сільського простору шляхом інституційної модернізації, прозорості управління та підтримки громадської ініціативи. Лише за умов створення дійсно партисипативного середовища можна досягти того, щоб сільські території стали не периферією розвитку, а повноцінними осередками добробуту, інновацій та соціальної згуртованості.

На рис. 1. наведено переваги інклюзивні інститути в розвитку українських сіл. Слід зазначити, що інклюзивні інститути відіграють надзвичайно важливу роль у розвитку українських сільських територій, оскільки вони формують таку інституційну архітектуру, яка орієнтована на залучення максимально широкого кола учасників до процесів управління, планування, розподілу ресурсів та прийняття рішень. На відміну від екстрактивних, що зосереджують владу та ресурси в руках обмеженого кола осіб або структур, інклюзивні інститути створюють передумови для стійкого, справедливого та всебічного розвитку. Їхні переваги в українському контексті особливо відчутні в умовах децентралізації та потреби подолання глибоких територіальних диспропорцій. Насамперед інклюзивні інститути забезпечують рівний доступ до можливостей для всіх жителів громади, що є критично важливим у сільських умовах, де нерідко спостерігається нерівномірний розподіл інфраструктури, соціальних послуг або інвестицій. Завдяки інклюзивним механізмам, таким як участь у бюджетному плануванні або створення дорадчих громадських рад, жителі села можуть впливати на пріоритети витрачання коштів та формування локальних політик.

Другою важливою перевагою є підвищення рівня участі громадян у місцевому самоврядуванні, що безпосередньо впливає на прозорість, підзвітність влади і довіру до неї. Участь у прийнятті рішень не лише сприяє формуванню ефективнішої політики, але й мобілізує місцеві ресурси, формує відчуття власної відповідальності та залученості. Третій аспект стосується зміцнення соціального капіталу, адже інклюзивні інститути сприяють горизонтальному зв'язкам у громаді, де люди готові співпрацювати, підтримувати один одного, колективно реагувати на виклики. Така згуртованість є необхідною умовою для реалізації спільних проєктів та реагування на кризи – як економічні, так і екологічні чи соціальні. Не менш значущим є залучення до розвитку тих груп, які традиційно залишаються на периферії – жінок, молоді, малозабезпечених, етнічних меншин. Інклюзивні інститути створюють механізми, які враховують їхні потреби й потенціал, що особливо важливо в українських селах, де гендерна нерівність і віковий дисбаланс часто посилюються внаслідок міграційних процесів.

Забезпечення рівного доступу до ресурсів, послуг і можливостей для всіх членів громади	Підвищення участі населення в процесах прийняття управлінських рішень на місцевому рівні	Посилення соціального капіталу сільських громад через підтримку довіри, солідарності та взаємодопомоги
Залучення маргіналізованих груп (жінок, молоді, малозабезпечених) до економічної та соціальної активності	Стимулювання сталого місцевого економічного розвитку завдяки прозорому використанню бюджетних коштів	Підтримка розвитку малого підприємництва, кооперативів та самозайнятості в сільській місцевості
Покращення якості життя через інвестиції в інфраструктуру, освіту, охорону здоров'я та соціальні послуги	Зменшення міграційного відтоку з сіл завдяки створенню нових робочих місць і гідних умов праці	Формування інституційної довіри до місцевої влади та легітимність прийнятих рішень
Зміцнення спроможності громад адаптуватися до викликів та управляти змінами в умовах децентралізації	Сприяння просторовій рівновазі між містом і селом шляхом координації політик регіонального розвитку	Підвищення ефективності реалізації державних і донорських програм завдяки локалізації рішень
Забезпечення міжпоколіннєвої справедливості шляхом збереження природних ресурсів і довгострокового планування.	Вирівнювання соціально-економічних диспропорцій між різними громадами	Підвищення інвестиційної привабливості сільських територій через прозорі правила та участь громади

Рис. 1. Перелік переваг інклюзивних інститутів в розвитку українських сіл. Джерело: [17]

Також великою перевагою є стимулювання економічної активності через розвиток малого підприємництва, кооперативного руху, агротуризму, локальної переробки. За сприяння інклюзивних інституцій громади можуть створювати сприятливе середовище для місцевого бізнесу, що дає змогу зменшити безробіття та економічну залежність від зовнішніх інвесторів або сезонної праці за кордоном. Окрім цього, важливим чинником є підвищення якості життя через інвестиції в інфраструктуру, охорону здоров'я, освіту. Це не лише безпосередньо покращує повсякденне життя сільського населення, а й створює передумови для утримання молоді на селі та повернення трудових мігрантів.

В умовах глибокої соціально-економічної асиметрії між містом і селом особливо важливою є роль інклюзивних інституцій у вирівнюванні можливостей, формуванні просторової справедливості. Через координацію регіональних політик та забезпечення доступу до ресурсів на рівні місцевих громад можна досягти реального прогресу у збалансованому територіальному розвитку. Також інклюзивні підходи сприяють міжпоколіннєвій справедливості – тобто збереженню природних ресурсів, підтримці довготривалих стратегій розвитку, де враховуються інтереси не лише теперішніх, а й майбутніх поколінь. З точки зору державної політики, інклюзивні інститути дозволяють краще адаптувати загальнонаціональні програми до локальних умов, зменшуючи ризик неефективного або формального впровадження ініціатив згори. Участь місцевої громади в управлінні збільшує ефективність використання ресурсів і підвищує шанси на досягнення очікуваних результатів.

Зрештою, з авторської позиції, варто зазначити, що інклюзивні інститути – це не лише інструмент забезпечення справедливості, а й фактор конкурентоспроможності села. Саме через відкритість, участь, довіру, здатність до самоорганізації та інновацій сільські громади можуть конкурувати за ресурси, інвестиції, людський капітал. У сучасних умовах інклюзивність перетворюється з соціального ідеалу на економічну необхідність – основу стійкого й справедливого розвитку сільської України.

Наступним пропонується навести основні загрози, які створюють екстрактивні інститути в розвитку українських сіл (рис. 2).

Монополізація управлінських рішень вузьким колом осіб	Відсутність участі місцевих жителів у плануванні розвитку територій	Корупційні практики в розподілі бюджетних ресурсів	Нецільове використання коштів та проєктів на догоду окремим групам
Порушення принципів соціальної справедливості	Гальмування розвитку місцевого підприємництва через адміністративний тиск	Переважаючі короткострокові інтереси над стратегічними цілями сталого розвитку	Недостатній розвиток інфраструктури через пріоритет «вибіркових» об'єктів
Посилення територіальної нерівності між громадами	Еміграція працездатного населення через відсутність перспектив розвитку	Знецінення людського капіталу та знань на місцевому рівні	Стихійна урбанізація та знищення традиційного сільського середовища
	Інституційна слабкість громад у боротьбі з зовнішнім тиском чи рейдерством	Загроза маргіналізації цілих громад через втрату контролю над ресурсами	

Рис. 2. Перелік загроз екстрактивних інститутів в контексті сталого сільського розвитку в Україні

Джерело: [18]

Аналізуючи рис. 2, слід відзначити, що загрози, пов'язані з існуванням та функціонуванням екстрактивних інститутів у сільській місцевості України, мають системний характер і безпосередньо впливають на перспективи сталого сільського розвитку. У контексті децентралізації та адміністративно-територіальної реформи, яка надала громадам значно більше повноважень і відповідальності, проблема інституційної інклюзивності стала особливо актуальною. Одна з ключових загроз полягає у монополізації прийняття рішень. Коли влада зосереджується в руках обмеженої групи осіб або впливових місцевих еліт, зникає можливість рівного доступу до управління. Внаслідок цього більшість мешканців села відсторонюються від процесів ухвалення рішень, що підриває довіру до влади і створює умови для закритості управлінської системи.

Відсутність участі громадян у формуванні політики розвитку громад породжує ще одну проблему – ресурси спрямовуються на проєкти, що не завжди відповідають реальним потребам населення. Наприклад, пріоритет надається об'єктам престижного чи політично вигідного характеру, замість інвестування в критично необхідну інфраструктуру або соціальні послуги. Таке «вибіркове» використання ресурсів супроводжується корупційними ризиками та призводить до поглиблення соціальної нерівності. Особливо негативно екстрактивні практики впливають на вразливі групи населення – жінок, молодь, малозабезпечених, пенсіонерів, адже вони найчастіше виключені з процесів планування і не мають доступу до механізмів захисту своїх інтересів. Унаслідок цього посилюється маргіналізація окремих соціальних категорій, а потенціал людського капіталу в селі зменшується. Відсутність перспектив змушує молодь мігрувати до міст або за кордон, що дестабілізує демографічну структуру і сприяє депопуляції сільських територій.

Додатковою загрозою є переважання короткострокових політичних чи бізнесових інтересів над довгостроковими цілями сталого розвитку, що призводить до недалекоглядного використання природних ресурсів, знищення екологічних ландшафтів, а також до ігнорування принципів міжпоколіннєвої справедливості. Часто громади не мають доступу до повної інформації про використання земель або лісів, що породжує зловживання, наприклад, незаконні вирубки або тіньову оренду землі. Окрема увага має бути приділена питанню інституційної слабкості, оскільки у багатьох громадах спостерігається нестача професійного кадрового потенціалу, відсутність антикорупційних механізмів, низька правова обізнаність населення. Це створює умови, в яких громада не здатна захищати свої інтереси ні від зовнішнього тиску, ні від внутрішнього паразитизму, через що зростає ризик рейдерства, незаконного відчуження комунального майна та втрати контролю над стратегічними ресурсами. Високим є ризик посилення територіальної нерівності, коли сильні громади продовжують зміцнюватись, а слабші – деградувати. В умовах екстрактивних інституцій замість підтримки міжтериторіальної солідарності посилюється конкуренція за ресурси, що лише поглиблює соціальні та економічні розриви [19].

Екстрактивні інститути виступають не лише перешкодою для розвитку, а й фактором відтворення нерівності, недовіри та деструкції в сільському середовищі. На відміну від інклюзивних практик, вони не створюють умов для соціального діалогу, а навпаки — знецінюють його. Авторська позиція полягає в тому, що подолання екстрактивності в українських селах має стати одним з ключових завдань державної регіональної політики, а трансформація інституційного середовища повинна ґрунтуватися на принципах прозорості, участі, підзвітності й соціальної справедливості. Лише так можна забезпечити реальний рух до сталого й справедливого розвитку сільських територій.

Отже, концепція інклюзивності у сільському розвитку передбачає створення умов для рівного доступу до освіти, землі, фінансів, цифрових технологій, які дозволяють трансформувати традиційні види діяльності, диверсифікувати економіку села й стимулювати розвиток нових галузей, зокрема агротуризму, зеленої енергетики, ремісництва та соціального підприємництва. Водночас інклюзивний підхід до розвитку сільських територій невід'ємно пов'язаний із принципами сталості — збереженням екологічного балансу, захистом біорізноманіття, дотриманням прав наступних поколінь.

Висновки та перспективи подальших розвідок

У результаті проведеного дослідження встановлено, що інституційне середовище є визначальним чинником формування траєкторії розвитку сільських територій України. Аналіз інклюзивних та екстрактивних інститутів сільського розвитку засвідчив, що саме характер інституційних практик визначає рівень участі населення у прийнятті

рішень, доступ до ресурсів, ступінь соціальної згуртованості та можливості реалізації людського потенціалу в сільських громадах.

Обґрунтовано, що інклюзивні інститути орієнтовані на розширення можливостей широких соціальних груп, забезпечення прозорості управління, підзвітності влади та рівного доступу до публічних благ. Вони створюють передумови для сталого економічного зростання, розвитку малого підприємництва й кооперації, зменшення соціальної нерівності та підвищення якості життя сільського населення. Натомість екстрактивні інститути мають обмежувальний характер, сприяють концентрації ресурсів і влади у вузького кола акторів, гальмують соціальну мобільність і відтворюють структурні диспропорції в розвитку сільських територій. Дослідження показало, що в умовах децентралізації в Україні інклюзивні інститути мають значний потенціал, однак їх функціонування часто стримується домінуванням екстрактивних практик, інституційною слабкістю громад, недостатнім рівнем громадської участі та прозорості управління, що зумовлює необхідність цілеспрямованої державної та регіональної політики, спрямованої на трансформацію інституційного середовища сільського розвитку на засадах інклюзивності, участі та соціальної справедливості.

Перспективи подальших наукових досліджень у цьому напрямі пов'язані з поглибленням емпіричних досліджень інституційних практик на рівні конкретних сільських громад, розробленням індикаторів оцінювання рівня інклюзивності інституцій та аналізом впливу інклюзивних і екстрактивних інститутів на соціально-економічні показники розвитку територій. Доцільним є також вивчення механізмів інституційної трансформації, що дозволяють поступово витіснити екстрактивні практики, а також дослідження ролі цифрових інструментів, громадської участі та міжсекторальної взаємодії у формуванні інклюзивної моделі розвитку сільських територій. Отримані результати можуть слугувати науковим підґрунтям для подальших досліджень, а також бути використані у практиці формування та реалізації політики сталого розвитку сільських територій України.

Література

1. Ali I., Son H.H. Measuring inclusive growth. *Asian Development Review*. 2007. № 24(1). P. 11-31. DOI: <https://doi.org/10.1142/S0116110507000024>.
2. Kosiedowski W. Konceptcja rozwoju inkluzywnego i jej realizacja w Europie Środkowo-Wschodniej. *Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej*. 2016. № 5. P. 67–89. URL: https://ies.lublin.pl/wp-content/uploads/2020/08/riesw_1732-1395_14-5-276.pdf.
3. Манцуров І.Г. Інклюзивний розвиток як основа протидії глобальним викликам сьогодення. *Економіка України*. 2018. Том 61 № 10(683). С. 71-87.2018. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2018.10.071>.
4. Khomiuk N. Modern methods of project management for inclusive rural development. *Наукова інтеграція в умовах глобальних викликів*: збірник тез доповідей IV Міжнародної мультидисциплінарної науково-практичної конференції. Луцьк: Вежа-Друк, 2023.
5. Бородіна О.М., Прокопа І.В. Інклюзивний сільський розвиток: науковий дискурс. *Економіка і прогнозування*. 2020. № 1. С. 70–85. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2020.11.003>.
6. Павліха Н.В., Войчук М.В. Концептуальні засади безпеки сталого просторового розвитку: теоретико-методологічний аспект. *Міжнародна економічна безпека України: теорія, методологія, практика*. Луцьк: ІВВ Луцького НТУ, 2020. С. 161-183.
7. Хоміук Н.Л., Скрипчук П.М. Механізм та концептуальні напрями соціо-еколого-економічного розвитку сільських об'єднаних територіальних громад. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» Серія «Економіка»*. 2018. № 10 (38). С. 38–44.
8. Децентралізація Територіальні громади. 2024. URL: <https://decentralization.ua/newgromada?page=2>.
9. Аналіз місцевих бюджетів за січень-квітень 2024 р. URL: <https://decentralization.ua/news/18256>.
10. Борщевський В., Матвеев Є., Куропась І., Микита О. Війна. Громади. Децентралізація. Як налагодити ефективне управління громадами в сучасних геополітичних реаліях. *Громадський простір*. 2022. URL: <https://www.prostir.ua/?news=vijna-hromady-detsentralizatsiya-yaknalahodyty-efektyvne-upravlinnya-hromadamy-v-suchasnyh-heopolitychnyh-realiyah>.
11. Ткачук А. Ще раз про децентралізацію та старост. Інститут громадянського суспільства. 2021. URL: <https://www.csi.org.ua/news/shhe-raz-pro-decentralizacziyu-ta-starost/>.
12. Асоціація міст України. 2023. Децентралізація в Україні. URL: <https://decentralization.gov.ua>.
13. Проект USAID «Говерла». 2022. Підтримка місцевого самоврядування. URL: <https://hoverla.prostir.ua>.
14. Про розвиток аграрного сектору та виклики монополізації. 2021. URL: <https://agrarna-rada.org>.
15. Про розвиток сільськогосподарських кооперативів. 2022. URL: <https://minagro.gov.ua>.
16. Transparency International Ukraine. 2021. Рейтинг прозорості міст та громад. URL: <https://ti-ukraine.org>.
17. Продан О. Відновлення України: що, як і задля чого мають зробити центральна та муніципальна влада. ZN.UA. 2022. URL: <https://zn.ua/ukr/internal/vidnovlennja-ukrajini-shcho-jak-izadlja-choho-majut-zrobiti-tsentralna-ta-munitsipalna-vlada.html>.
18. Жаліло Я. Самоорганізовані громади надійно тримають тил. *Економічна правда*. 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/03/12/683841/>.
19. Гуроров А.О. Теоретико-методологічні засади інклюзивного розвитку підприємництва і суб'єктів агробізнесу. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2023. Том 8. № 3. С. 32–37. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2023-3-4>.

References

1. Ali, I., Son, H.H. (2007). «Measuring inclusive growth». *Asian Development Review*. № 24(1). pp. 11-31. DOI: <https://doi.org/10.1142/S0116110507000024>.
2. Kosiedowski, W. (2016). «Konceptcja rozwoju inkluzywnego i jej realizacja w Europie Środkowo-Wschodniej». *Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej*. № 5. pp. 67–89. Available at: https://ies.lublin.pl/wp-content/uploads/2020/08/riesw_1732-1395_14-5-276.pdf.
3. Mantsurov, I.H. (2018). «Inclusive development as a basis for countering the global challenges of today». *Ekonomika Ukrainy*. Vol. 61 № 10(683). pp. 71–87.2018. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2018.10.071>.
4. Khomiuk, N. (2023). «Modern methods of project management for inclusive rural development». *Naukova intehratsiia v umovakh hlobal'nykh vyklykiv*. [Modern methods of project management for inclusive rural development]. *Proceeding of the Materials of the IV Mizhnarodnoi mul'tydystryplinarnoi naukovy-praktychnoi konferentsii. Vezha-Druk. Luts'k. Ukraine*.
5. Borodina, O.M., Prokopa, I.V. (2020). «Inclusive rural development: scientific discourse». *Ekonomika i prohnozuvannia*. № 1. pp. 70–85. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2020.11.003>.
6. Pavlikha, N.V., Vojchuk, M.V. (2020). *Kontseptual'ni zasady bezpeky staloho prostorovoho rozvytku: teoretyko-metodolohichnyj aspekt. Mizhnarodna ekonomichna bezpeka Ukrainy: teoriia, metodolohiia, praktyka*. [Conceptual principles of security of sustainable spatial development: theoretical and methodological aspect. Conceptual principles of security of sustainable spatial development: theoretical and methodological aspect.]. IVV Luts'koho NTU. Luts'k. Ukraine.

7. Khomiuk, N.L., Skrypchuk, P.M. (2018). «Mechanism and conceptual directions of socio-ecological-economic development of rural united territorial communities». *Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu «Ostroz'ka akademiia» Serii «Ekonomika»*. № 10 (38). pp. 38–44.
8. (2024). Detsentralizatsiia Terytorial'ni hromady. [Decentralization Territorial communities]. Available at: <https://decentralization.ua/newgromada?page=2>.
9. (2024). Analiz mistsevykh biudzhetyv za sichen'-kviten'. [Analysis of local budgets]. Available at: <https://decentralization.ua/news/18256>.
10. Borshevs'kyj V., Matvieiev Ye., Kuropas' I., Mykyta O. (2022). Vijna. Hromady. Detsentralizatsiia. Yak nalahodyty efektyvne upravlinnia hromadamy v suchasnykh heopolitychnykh realiakh. [War. Communities. Decentralization. How to establish effective community management in modern geopolitical realities]. *Hromads'kyj prostir*. Available at: <https://www.prostir.ua/?news=vijna-hromady-detsentralizatsiya-yaknalahodyty-efektyvne-upravlinnya-hromadamy-v-suchasnyh-heopolitychnykh-realiyah>.
11. Tkachuk A. (2021). Sche raz pro detsentralizatsiiu ta starost. Instytut hromadians'koho suspil'stva. [Once again about decentralization and starosts]. Available at: <https://www.csi.org.ua/news/shhe-raz-pro-decentralizacziyu-ta-starost/>.
12. (2023). Asotsiatsiia mist Ukrainy. [Association of Ukrainian Cities]. *Detsentralizatsiia v Ukraini*. Available at: <https://decentralization.gov.ua>.
13. (2022). Proiekt USAID «Hoverla». [USAID Project "Hoverla"]. *Pidtrymka mistsevoho samovriaduvannia*. Available at: <https://hoverla.prostir.ua>.
14. (2021). Pro rozvytok ahrarnoho sektoru ta vyklyky monopolizatsii. [On the development of the agricultural sector and the challenges of monopolization]. Available at: <https://agrarna-rada.org>.
15. (2022). Pro rozvytok sil'skohospodars'kykh kooperatyviv. [On the development of agricultural cooperatives]. Available at: <https://minagro.gov.ua>.
16. (2021). Transparency International Ukraine. [Transparency Rating of Cities and Communities]. *Rejtynh prozorosti mist ta hromad*. Available at: <https://ti-ukraine.org>.
17. Prodan, O. (2022). Vidnovlennia Ukrainy: scho, iak i zadlia choho maiut' zrobyty tsentral'na ta munitsypal'na vlada. [Restoration of Ukraine: what, how and for what should the central and municipal authorities do]. *ZN.UA*. Available at: <https://zn.ua/ukr/internal/vidnovlennja-ukrajini-shcho-jak-izadlja-choho-majut-zrobiti-tsentralna-ta-munitsipalna-vlada.html>.
18. Zhalilo, Ya. (2022). [Self-organized communities reliably hold the rear]. *Ekonomichna pravda*. Available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/03/12/683841/>.
19. Hutorov, A.O. (2023). «Theoretical and methodological principles of inclusive development of entrepreneurship and agribusiness entities. *Ukrainian Journal of Applied Economics and Technology»*. *Ukrains'kyj zhurnal prykladnoi ekonomiky ta tekhniky*. Vol. 8. № 3. pp. 32–37. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2023-3-4>.

Стаття надійшла до редакції / Received 25.04.2026
Опубліковано / Published 31.05.2026

Прийнята до друку / Accepted 05.05.2026